

*Порівняльне дослідження становища середньоазійських мігрантів у Росії та Абхазії**

Ольга Брусина

УДК 316.347.001.3–057.118(470+479.224)(=11/=8)

Olha Brusina. The Comparative Investigation of the Migrant Middle-Easterners' Status in Russia and Abkhazia

There is a comparison of the status of the migrants from Uzbekistan, Tajikistan and Kyrgyzstan in Abkhazia and Russia in the article. While these migrants mainly feel good in Abkhazia, they had been testing the oppressions from the officials, the law and nationalists in Russia where they had to work till then. The Middle East migrants are engaged mainly in the spheres of public services, building and city improvement in Abkhazia, they stay apart from the natives and predominantly intend to return with the earnings to the motherland from which they had been forced out due to unemployment and low standard of living.

Keywords: migrants, labour migration, occupation, living conditions, clan and family relations, interethnic communication.

Ольга Брусина. Сравнительное изучение положения среднеазиатских мигрантов в России и Абхазии

В статье сравнивается положение мигрантов из Узбекистана, Таджикистана и Киргизстана в Абхазии и России. В частности, в то время, как в Абхазии эти мигранты чувствуют себя в основном хорошо, в России, где им пришлось работать ранее, они подвергались притеснениям со стороны чиновников, правоохранительных органов и националистов. Среднеазиатские мигранты, занятые в Абхазии преимущественно в сфере услуг, строительства и благоустройства, сохраняют обособленность от местного населения и в подавляющем большинстве собираются, заработав денег, вернуться на родину, откуда их вытолкнула безработица и низкий уровень жизни.

Ключевые слова: мигранты, трудовая миграция, сфера занятости, бытовые условия, клановые и родственные связи, межэтнические отношения.

З 2006 року авторка статті проводить дослідження щодо соціальних і етнокультурних проблем середньоазійських трудових мігрантів у Росії. Обстежено групи трудових мігрантів у Москві, Петербурзі, Ленінградській області й Ставропольському краї; 2009 року проведено польові дослідження в Абхазії та Краснодарському краї. Під час експедиційної роботи зібрано польовий матеріал з міст Сухумі й Адлера, у тому числі серед мігрантів із Середньої Азії, від представників адміністрації Краснодарського краю та Абхазії, а також серед бізнесменів, на підприємствах яких працюють середньоазійські мігранти.

Проведене порівняльне дослідження становища середньоазійських мігрантів у Росії та Абхазії дозволило розширити уявлення про моделі життєвої стратегії трудових мігрантів із Середньої Азії, про принципи їхньої адаптації в суспільстві, що їх приймає, про інтеграційний потенціал представників різних соціальних груп, про основні чинники, що визначають становище, умови життя мігрантів, про ті професійні ніші, які вони займають у суспільстві-реципієнті, про особливості їхньої соціальної й етнокультурної поведінки.

Етапи трудової міграції із Середньої Азії

Значні міграційні потоки із Середньої Азії в Росію 1970–1980-х років зумовлені від'їздом російськомовно-

го населення, соціальне становище якого поступово погіршувалося у зв'язку зі зміною ідеологічної та політичної ситуації в СРСР¹. З 1992 року представники корінного середньоазійського населення – біженці з Таджикистану, які на батьківщині мали підстави побоюватися за своє життя і здоров'я через голод та громадянську війну, – масово переїжджали в Росію. Це були втягнуті в конфлікт мешканці ряду регіонів республіки, зокрема й представники памирських народностей, яких переслідували як ісмаїлітів². Друга хвиля мігрантів почала залишати Таджикистан у 1995–1998 роках через розруху, безробіття й політичну нестабільність. У цьому міграційному потоці чимало було й інтелігенції, яка, завдяки наявності спеціальності й володінню російською мовою, сподівалася на гідні умови життя в Росії. Третій етап міграції із Середньої Азії – 1998–2002 роки, – як і раніше, спровокований масовим потоком жителів Таджикистану внаслідок економічних чинників: безробіття й катастрофічно низький рівень життя, пов'язаний з аграрним перенаселенням. Чоловіки працездатного віку їхали до Росії на заробіток, більшу частину якого вони відсилали своїм родинам, залишеним на батьківщині. Трудові мігранти із цієї середньоазійської країни вже мали в Росії певні зв'язки, завдяки попереднім хвилям міграції, що пов'язані з політични-

* Дослідження здійснено за підтримки РГНФ (грант № 09-01-00251а).

ми причинами. Мігранти з Узбекистану й Киргизії, потік яких з 2002–2003 років помітно зріс після того, як Росія поступово оговталася від кризи 1998 року, а економічна ситуація стала покращуватися, почали приїжджати до Росії пізніше за вихідців з Таджикистану. У великих містах виявилися затребуваними різні приватні послуги, а саме: вантажо- й пасажироперевезення, будівництво й ремонт; гастарбайтери мали можливість влаштуватися на некваліфіковані робочі місця у сфері житлово-комунального господарства і торгівлі, а також на певні промислові підприємства³. Наприкінці 1990-х років спостережено зростання трудової, переважно тимчасової, міграції в Казахстан з Таджикистану, Узбекистану й Киргизії⁴.

Поява перших гастарбайтерів із Середньої Азії в Абхазію збіглася з останнім потоком мігрантів у Росію. Спершу, 2003 року, очевидно, з'явилися узбеки і, можливо, таджиків. Проте, за візуальною оцінкою більшості абхазьких експертів, міграція чималої кількості вихідців із Середньоазійського регіону відбулася два-три роки тому, тобто у 2006–2007 роках. Потік мігрантів помітно посилюється в кінці літа 2008 року, більша частина прибулих – на території республіки менше року. Потік мігрантів і далі зростає, завдяки появі мігрантських мереж. За висловлюванням інформатора (запис здійснено 2009 року), «...незабаром ще вісімдесят осіб приїдуть з Коканда. Вони вже тут торік працювали і знову хочуть приїхати».

Досвід роботи в Росії, умови праці в Абхазії

Майже всі з опитаних у м. Сухумі трудових мігрантів мали до приїзду в Абхазію значний досвід роботи в Росії – деякі по п'ять (узбеки з Наманганської обл.) і десять (таджиків з м. Ходжента) років. Як правило, кожен устиг попрацювати в різних російських регіонах: зазвичай вони називають Москву й Московську область, а також окремі області Центральної Росії (Тверська, Костромська) і нафтодобувні райони (Сургут). У багатьох опитаних залишилися не найкращі враження про перебування в Росії: негативні спогади пов'язані з оформленням документів, зі ставленням до них влади і з націоналістичними настроями місцевих жителів. Так, у таджиків з Ходжента були проблеми з документами, оскільки в Російській Федерації потрібен дозвіл на роботу, а в них усі документи – підробні (як і в більшості трудових мігрантів). Одного з них мали намір депортувати, «але тут один грузин запропонував приїхати попрацювати в Абхазію». Узбек С., архітектор з Ташкента, мешкає з родиною в Абхазії вже шість років. До приїзду в республіку С. кілька років працював у Росії за будівельною спеціальністю. Незважаючи на те що в цього інтелігентного зовні чоловіка всі необхідні документи були оформлені згідно з вимогами, у Москві він часто стикався зі свавіллям міліції й агресією націоналістично налаштованих осіб. Його неодноразово зупиняли міліціонери в метро, вимагаючи грошей. Наприклад, якимсь міліціонер узяв у С. із паспорта довідку про тимчасову реєстрацію і сказав: «Давай дві тисячі рублів, а то порву довідку», після відмови справді розірвав її на клапті. 1996 року в

Москві націоналісти побили С. і порізали йому вени на руці, відтоді рука не дуже добре працює. Через несприятливі обставини в Росії С. 2003 року на власний страх і ризик прибув до Абхазії.

Найважливіша відмінність становища гастарбайтерів в Абхазії від гастарбайтерів у Росії – це відсутність необхідності оформлювати складні документи, пов'язані з перебуванням на цій території іноземців і влаштуванням їх на роботу. Саме труднощі з одержанням легальних документів стали вирішальним чинником, визначивши величезну кількість нелегальних мігрантів у Росії. Серед таких мігрантів, які приїхали із Середньої Азії, нелегали становлять більшість. Нелегальний статус провокує проблеми, пов'язані з безправністю мігрантів, їхньою незахищеністю перед працедавцями, міліцією, владою, нещадною їх експлуатацією, з примарним сподіванням на більш-менш пристойне житло, як наслідок – проживання багатьох тисяч людей у непридатних приміщеннях та в антисанітарних умовах⁵.

Для перетину певною особою кордону Росії з Абхазією необхідний іноземний паспорт держави СНД, на кордоні ця особа зобов'язана лише оформити медичне страхування. Після того, як приїжджий знайде житло, йому оформлюють тимчасову реєстрацію за його паспортом, інших документів не потрібно. Мігрант має змогу влаштуватися на роботу до приватної особи або в державну компанію, проблем з документами не виникне.

За нашими спостереженнями, середньоазійські мігранти, які прибули лише кілька тижнів тому, навчені в Росії гирким досвідом, старанно ховалися від абхазької міліції, оскільки їхні документи, подані на тимчасову реєстрацію, ще не були готові. Узбеків, таджиків і киргизів, які перетнули абхазький кордон декілька місяців тому, можна побачити на вулицях Сухумі, зайнятих роботою, вони спокійно, не ховаючись, прогулюються вулицями, по-діловому заходять до магазинів, банків. Більшість – охайно вдягнені, поводяться з гідністю, розмовляють між собою рідною мовою.

Звичайно, існує актуальна проблема несплати трудовими мігрантами податків до бюджету держави, тому абхазький уряд, у перспективі, планує вжити заходів, щоб наймачі приїжджих надавали адміністративним органам інформацію про їхню зарплату⁶. На прикладі Росії відомо, що, незважаючи на всі зусилля податкових органів, є значний відсоток працівників, які отримують «чорну зарплату», особливо це стосується гастарбайтерів.

Сфери зайнятості

Загалом сфера зайнятості вихідців із Середньої Азії приблизно така сама, як і в Росії: низькокваліфікована малопrestiжна праця в комунальному господарстві (прибирання, благоустрій території), будівельні роботи, сфера обслуговування, виконання разових сільськогосподарських робіт. Відмінності полягають у тому, що серед корінного населення Абхазії досить чітко визначене коло занять і способів заробітку, які, на думку суспільства, є «негідні». Абхази їх відхиляють навіть у

випадку серйозних фінансових труднощів: з огляду на небажання поставити під сумнів свій статус в очах навколишніх, оскільки більшість жителів Абхазії пов'язані між собою знайомством та родинними відносинами. «Наш народ [абхаз. – О. Б.] на чорну роботу не йде, тому що тут усі один одного знають, непристойно, якщо дізнаються, що людина таку роботу виконує»⁷. «І в радянські часи абхаз. не йшли на будь-яку роботу. Абхазька жінка не могла піти продавцем у магазині, ще менш престижною була праця офіціантки. Не будь-який вид діяльності прийнятний для абхаза. Горяни – це воїни. Воїни були найчисельнішим класом в абхазів. Князі змушені були ріднитися з воїнами, які займалися також селянською працею, з огляду на звичай аталицтва. Дворянин віддавав сина на виховання селянам, і вони повинні були виховувати його як князя. Воїни – це також аристократи. Між людьми, як і між кланами, є соціальне змагання за статусом. Люди турбувалися, щоб їхню самооцінку визнавали навколишні»⁸.

Незважаючи на те що серед абхазів значна частка офіційних безробітних, для мігрантів виявилися вільними певні ніші у сфері зайнятості, де вони фактично не мають конкурентів серед місцевих жителів. Абхаз, за свідченнями високопоставлених місцевих чиновників, мають можливість отримувати гроші від оренди приїжджими житла, яке стоїть порожнє (дехто навіть зміг зареєструвати на власне ім'я покинуті внаслідок війни будинки), у більшості є родичі та власність у сільській місцевості, де здавна збирають багаті врожаї цінних плодів і культур, які вирощують на продаж.

Вихідці із Середньої Азії затребувані у сфері комунального господарства. У Сухумі серед працівників із прибирання, вивозу сміття, зі спорудження водопровідних стоків, канал вони становлять більшість. Зазвичай зарплата мігранта складає близько 10 тис. руб. на місяць, за некваліфіковану роботу отримують 5–6 тис. руб. Мігрантів також багато у сфері обслуговування, жінки переважно працюють у кафе та магазинах офіціантками, посудомийками, прибиральницями, їхню роботу оцінюють у 5–6 тис. руб. Приїжджі часто наймаються до місцевих жителів для роботи в будинку чи в сільському господарстві, а також у сезон збирання мандаринів (у грудні), коли можна заробити «великі гроші». У Сухумі є певне місце збору, куди вранці приходять для найму ті, хто бажає підробити за оплату до 500 руб. у день. Якщо місцеві жителі запрошують середньоазійських працівників, то здебільшого частують їх чаєм, іноді готують плов.

Вихідці із Середньої Азії виявилися конкурентоспроможними в будівельній сфері. Мігранти без кваліфікації виконують цокольні, початкові роботи (по фундаменту), замішують бетон. У жителів Абхазії склалося враження, що загалом узбеки більш кваліфіковані, ніж таджиків, і краще знають російську мову. Узбеків, які отримали спеціальні навички під час перебування в Росії, вважають в Абхазії гарними будівельниками. Місцеві жителі віддають перевагу саме їм, а не абхазьким будівельникам – вони хоча і здатні до виконання складних видів робіт (наприклад, ліп-

нина), проте оцінюють свою роботу занадто дорого. Узбецькі трудові бригади виконують як будівельні роботи (зокрема зводять об'єкти «під ключ», у тому числі розробляють проекти і складають кошторис), так і ремонт багатого, іноді втричі, дешевше, ніж абхаз, причому з гарною якістю. Переважна більшість узбеків-чоловіків зайнята саме в будівництві. Заробіток членів будівельних бригад становить від 15 тис. до 30 тис. рублів на місяць, залежно від кваліфікації та замовлення. Узбеків беруть на роботу не лише приватники, але й державне підприємство Абхазбуд, хоча офіційних вакансій воно не оголошує. Велика група вихідців з Узбекистану працює в м. Гагра, де розгорнули готельне будівництво. На теслярські й інші роботи узбеків також наймають турецькі абхаз, які розвивають в Абхазії свій бізнес (меблевий, шкіряний тощо). У республіці узбек-архітектор уже шість років проектує різноманітні об'єкти, у тому числі котеджі й готелі, за його проектами в Гаграх зведено ряд готелів. Його заробітна плата становить близько 60 тис. руб. на місяць, для будівництва своїх об'єктів він переважно запрошує узбеків.

За словами місцевих мешканців, узбеки виявили себе гарними спеціалістами, вони та інші вихідці із Середньої Азії працюють досить якісно і, що особливо цінно, – тихо, виявляючи значну лояльність, спокій, старанність. «Над цими людьми можна «стояти над душою», а нашому, абхазу, зауваження не можна зробити – образиться». Вигідними якостями середньоазійські працівники відрізняються не лише від місцевих, але й від росіян. На це звертали увагу бізнесмени й фермери з Краснодарського і Ставропольського країв. Так, власниця фірми-складу будматеріалів замінила російських працівників на гастарбайтерів із Середньої Азії, оскільки вони не питуші, дисципліновані, відповідальні. «Допоки роботу не закінчать – не підуть, працюють мовчки, без коментарів. Хазяйка, з її слів, платить їм стільки ж, як і росіянам»⁹. Аналогічно характеризує свого працівника фермер зі Ставропольського краю. Фермер довіряє узбеку Мусі більше, ніж російським робітникам, оскільки ті «п'ють і крадуть», а Муса – «безвідмовний і все робить на совість». Муса, на відміну від місцевих жителів, сумлінний, чесний, не випиває і не ухилиється від роботи. Саме йому фермер-працедавець довірив охороняти стоянку для машин і склад, а також він ще працює водієм. За роботу Муса отримує близько 500 доларів на місяць¹⁰.

Кланові й родинні зв'язки

Готовність до підпорядкування та шанобливе ставлення до працедавця, «хазяїна», – характерна риса більшості представників середньоазійських народів, для яких притаманне традиційне дотримання (принаймні, зовнішнє) певної ієрархії в суспільстві, пов'язаної з тією чи іншою людиною за віком і соціальним статусом. Іншою, не менш характерною, пов'язаною з описаною вище, рисою є високий ступінь включеності в інститути спорідненості, земляцькі й кланові об'єднання, опора на них, довіра до своїх родичів на

основі майже безумовних взаємних зобов'язань щодо взаємовиручки й допомоги¹¹.

Майже всі трудові мігранти із Середньої Азії, з якими я познайомила в Абхазії, згрупувалися в бригади з родичів, інколи вони утворюють бригади із земляків. Те ж саме характерне й для мігрантів, які працюють у Росії, але серед останніх багато і земляків. Будівельна бригада з Намангана, що працює в Сухумі, складається з десяти братів і свояків, з яких двоє приїхали з дружинами – рідними сестрами (вони разом влаштувалися на роботу в кафе). Бригада будує «під ключ» будинки, інші об'єкти; винаймають один будинок на всіх, плата з однієї особи становить 1000 руб. на місяць. Чотири вихідці з Намангана, родичі, у складі іншої будівельної бригади працювали на сухумській вулиці – споруджували бетонне загородження. Будівельна бригада таджиків з Ходжента також складається з трьох-чотирьох осіб, які є родичами. Три-чотири узбеки з Хорезмської області, які недавно приїхали, – родичі, вони орендували під житло частину старенького будинку, створили бригаду, працюють малярами. На приватне замовлення кілька земляків-таджиків у складі бригади зводили кафе. Ще одна бригада займалася благоустроєм міського парку – це п'ять хорезмських узбеків, які мешкали разом у гуртожитку.

Здавалося б, у цьому ряді осіб стоїть С., архітектор з Ташкента, який, завдяки своїй освіті та походженню (він із сім'ї інтелігентів, що проживає в столиці Узбекистану), живе радше як індивідуаліст, аніж член общини родичів. Проте він відомий серед більшості, якщо не всіх, працівників-узбеків, користується великим авторитетом і виконує функції не лише координатора роботи, але й помічника у складних ситуаціях. Саме він у курсі того, що до Сухумі незабаром прийдуть вісімдесят узбеків-кокандців; а також відслідковує випадки агресії на національному ґрунті проти узбеків. Саме до нього звернувся узбек з Гагри, в якого на будівництві в цьому місті загинув батько. Архітектор дав значну суму грошей («адже потрібно **своїм** допомагати») на квитки, на витрати з перевезення тіла й похорон, на допомогу родині під чесне слово потерпілого узбека: коли він повернеться в Абхазію та заробить грошей, тоді їх відшкодує архітекторові. Окрім того, С. підтримує зв'язки з місцевою мусульманською общиною, до складу якої входять абхази-мусульмани, представники різних кавказьких народів. Він – єдиний, з опитаних вихідців із Середньої Азії, який відвідує сухумську мечеть і бере участь у заходах цієї общини. С., за необхідності, залагоджує непорозуміння з кримінальним світом Абхазії, в якому є ті, хто бажає «збирати данину» із заробітку мігрантів.

У сторонніх спостерігачів, тобто корінних сухумців, склалося враження, що вихідці із Середньої Азії «поводяться закрито, живуть за своїми правилами. Коли виникають суперечки або конфлікт, вони збираються групами, обговорюють свої проблеми».

Життєві плани. Побутові умови

Серед середньоазійських мігрантів більшість становлять чоловіки, чії родини залишилися на батьківщині. Є і подружні пари, які або полишили дітей на піклування родичів, або ще не мають дітей. Жінки також працюють,

переважно у сфері обслуговування. З опитаних лише одна сімейна пара з Намангана (чоловік – будівельник, дружина – прибиральниця) перебуває тут з двома дітьми, народженими на батьківщині. Опитані вихідці із Середньої Азії загалом задоволені роботою, зарплатою і умовами життя. Жити в Абхазії їм подобається: роботи достатньо, ставлення до них значно краще, ніж у Росії. При цьому, тільки дехто з опитаних не планує влаштуватися в Абхазії назавжди. Люди сподіваються, заробивши грошей, повернутися на батьківщину за півтора-два роки після прибуття, найраніше – через рік [опитування проведено в жовтні 2009 р. – О. Б.], тобто восени 2010 року, на кілька місяців; на більш віддалене майбутнє не загадують. Проте місцеві жителі зауважили, що міграція має в Абхазії сезонний характер, однак сезонність – поняття відносне: у весняно-літній період активно проводять сільськогосподарські роботи, що потребують додаткових робочих рук, восени – збирання врожаю, у сезон збору мандаринів – у грудні – до господарів наймаються приїжджці, маючи непоганий заробіток. Будівництвом, завдяки теплому клімату, можна займатися впродовж року, на відміну від Росії. Таким чином, прибуття і від'їзд трудових мігрантів більше залежить не від сезону, а від їхніх особистих уподобань та можливостей.

Лише один виходець із Киргизії, який працює на будівництві, повідомив, що планує влаштуватися в Сухумі і відкрити свій бізнес – пекарню. Поки що він перебуває тут один, але згодом, якщо справи підуть добре, має намір перевезти до Абхазії і сім'ю.

Середньоазійські мігранти, як правило, винаймають просте й недороге помешкання, чоловіки здебільшого підшукують одну кімнату для кількох осіб. Іноді живуть у гуртожитках, бараках, притулках, сплять на підлозі на матрацах. У побуті вони невибагливі, харчуються найчастіше чаєм з бутербродами, консервованими продуктами й напівфабрикатами (позначається відсутність жінки-господини). Однак, як мусульмани, не вживають свинини (за словами таджиків з Ходжента). У вільний час здійснюють прогулянки містом, набережною, відпочивають біля моря. Сімейні пари влаштовуються дещо краще. Невибагливий спосіб життя дозволяє мігрантам надсилати своїм сім'ям на батьківщині значну частину заробітку. Так, таджиків з Хорезма, двоюрідні брати, відсилають рідним із середнього заробітку, що складає 25 тис. руб., до 15 тис. руб. кожен. Щомісяця вони перераховують гроші через банк.

Умови життя архітектора з Ташкента й умови інших його співвітчизників різняться. У Сухумі він з родиною винаймає будинок, дружина не працює – виховує дітей. Улітку архітектор має можливість запрошувати своїх родичів з Ташкента на відпочинок (на один-два місяці). Він також відсилає частину грошей на батьківщину, щоб підтримати батьків-пенсіонерів, братів і сестер. Свої подальші плани архітектор пов'язує з переїздом до Європи – аби заробити грошей і підвищити кваліфікацію. Надалі, коли буде достатньо коштів, він твердо вирішив повернутися на батьківщину – у Ташкент і розпочати свою справу.

Ситуація на батьківщині. Причини трудової міграції

Загалом мігранти походять із сільської місцевості Узбекистану й Таджикистану. У кишлаках вони зали-

шили великі сім'ї та інших родичів, хоча часто саме рідні та двоюрідні брати чи свояки утворюють кістяк бригади гастарбайтерів. Якщо обоє батьків виїжджають на заробітки, дітей здебільшого залишають на бабусь і дідусів. У кишлаку в кожному господарстві є більша чи менша ділянка землі (у середньому десять–двадцять соток), на якій вирощують овочі та фрукти для своєї родини. За свідченнями вихідців з Узбекистану, на їхній батьківщині роботу можливо знайти, але заробітки надто низькі, тому прожити на них важко. Аналогічна ситуація в Таджикистані й Киргизії, але там дещо важко знайти роботу. У цих трьох країнах залишилося чимало працездатних чоловіків, які хотіли б також виїхати на заробітки, але їх стримує неможливість зібрати гроші на квиток (10–15 тис. руб.). Окрім того, Узбекистан, за словами людей, які нещодавно звідти приїхали, перешкоджає виїзду своїх громадян на роботу за кордон.

Усі трудові мігранти переказують додому рідним гроші, частина з яких зазвичай призначена не для поточних витрат, а для важливих придбань самого гастарбайтера. Так, після повернення на батьківщину, на зароблені гроші багато хто планував збудувати новий будинок для своєї родини, розширити господарство, придбати машину. Архітектор С. планує відкрити в Ташкенті власну фірму. Така необхідність пов'язана з тим, що в Узбекистані, за його словами, банківська система корумпована настільки, що взяти кредит для розвитку своєї справи, як наприклад, у Росії, неможливо, оскільки за кредит, окрім відсотків, потрібно дати великий хабар.

Етнокультурна й релігійна ідентичність. Міжетнічні відносини

Етнічно й культурно трудові мігранти ідентифікують себе з тією соціокультурною спільністю, в якій вони виростили та до якої належить їхня родина. Звичайно, роки роботи в Росії позначилися на поведінці й менталітеті цих людей, які набули багато нових навичок, корисних для суспільства, що їх прийняло, робочу спеціальність, стали соціально мобільнішими, розширили свій світогляд, поліпшили знання російської мови. Разом з тим, у Сухумі помітна різниця між деякими вихідцями з міського середовища (двоюрідні брати-таджики з Ходжента, архітектор з Ташкента) та із сільської місцевості. Перші тримаються більш відкрито, краще розмовляють російською мовою, легше орієнтуються в інфраструктурі міста, вільніше йдуть на контакт із незнайомими людьми, що корисно, зокрема, для отримання нових замовлень. Другі – більш замкнуті у вузькому колі членів своєї групи, деякі, особливо жінки, ледве розуміють російську мову, зводять до мінімуму контакти зі сторонніми.

Між собою та в колективі своєї бригади мігранти спілкуються рідною мовою, усі члени якої живуть разом, справляють свята, влаштовують застілля. Так, бригада будівельників з Намангана нещодавно влаштувала застілля з нагоди від'їзду одного зі своїх членів до Москви для виконання вигідного замовлення. Мечеть м. Сухумі майже ніхто не відвідує (окрім архітектора С. із Ташкента), багато хто навіть і не знає про її існуван-

ня. Однак у своєму колі відзначають релігійні свята Уразу Байрам (Рамазан), Курбан хаїт, готують плов, деякі намагаються дотримуватися посту Уразу, незважаючи на необхідність працювати в цей період (таджики з Ходжента). Чимало узбеків беруть участь у зібраннях мусульманської громади з нагоди релігійних свят. Так, 2009 року на свято в особливому приміщенні, недалеко від міста, зібралося близько ста осіб, разом із чеченцями та іншими кавказцями-мусульманами, головним на урочистостях був імам Сухумської мечеті.

Опитування мігрантів виявило відсутність бажання приїжджик інтегруватися в місцеве суспільство, хоча в них, за їхніми словами, доброзичливі стосунки із сухумцями. Молоді неодружені узбеки й таджики зауважили, що не налаштовані на створення сім'ї з місцевими дівчатами. Так, молодий чоловік з Ходжента стверджував, що він одружиться лише з мусульманкою, і на батьківщині батьки вже підшукали йому наречену. Водночас деякі зізнавалися, що в Росії в них була жінка, але вони розійшлися. Самі абхазі зазначали, що їм відомо вже кілька випадків, коли вихідці із Середньої Азії одружилися з абхазками.

При зовнішній неконфліктності у взаєминах між абхазами й середньоазійськими мігрантами, усе ж таки слід визнати, що існує виражена відособленість, можливо, відчуженість і навіть прихована напруженість. Очевидно, вона виявляється не при поверховому спілкуванні, а в більш тісному контакті. Саме в такі контакти доводилося вступати архітектору С., в якого сформувався думка про те, що сухумці інколи схильні до вияву націоналістичних почуттів, не дуже привітно ставляться до приїжджик, не вважають їх такими, як самі. Були випадки і погроз від абхазів (якщо не вдавалося домовитися насамперед щодо фінансових питань, імовірно, з метою отримання «даніни» з мігрантів) і навіть розправ над мігрантами за незначні провини. У Сухумі тільки 2009 року застрелили двох узбеків. Події цього випадку були такі: один із загиблих узбеків працював в абхазького працедавця в обійсті, сусід цього господаря – старий інвалід – попросив його про допомогу. Працівник лише дві-три години був відсутній в обійсті, аби виконати прохання старого. Господар-абхазець прийшов, побачив це, розлютився, схопив рушницю і застрелив узбека. Тепер абхазець за свій злочин ув'язнений.

Здійснивши порівняльний аналіз стану середньоазійських мігрантів у Росії та Абхазії, було виявлено, що в Росії головними чинниками, які «шттовхають» мігрантів у сферу нелегальної діяльності, сприяють їхній безправності й перешкоджають цивілізованій культурній взаємодії із суспільством, що їх прийняло, є: 1) значні труднощі з отриманням документів, що дають право на перебування й трудову діяльність на території Російської Федерації, 2) нелегітимна експлуатація мігрантів працедавцями на тлі відсутності в них правового статусу, 3) переслідування з метою наживи співробітниками правоохоронних й адміністративних органів, 4) націоналістичні настрої в окремих верствах російського суспільства. В Абхазії відсутність для мігрантів перешкод щодо легального працевлаштування і винаймання житла дає можливість

вихідцям із Середньоазійського регіону зайняти відносно порожні професійні ніші у сферах будівництва, обслуговування та комунального господарства. Причому в Абхазії мігранти займають професійні ніші, що подібні до тих, які вони займали в Росії. Відмінності стосуються лише гастарбайтерів-таксистів (вони в цій сфері не працюють), оскільки ця професія затребувана в самих жителів Сухумі, у багатьох з яких є, до того ж, особистий транспорт.

Легальне становище і наявність договірних відносин з абхазькими працедавцями (на відміну від нерідко примусових, рабських умов праці нелегальних мігрантів у Росії) дозволяє вихідцям із Середньої Азії відкрито сповідувати свої життєві засади, відносно вільно дотримуватися етнокультурних звичаїв і норм поведінки, не вступаючи загалом у конфлікт з абхазьким суспільством, що їх прийняло, згодом і взаємодіючи з ним.

Примітки

¹ Брусина О. И. Славяне в Средней Азии. Этнические и социальные процессы. Конец XIX – конец XX века. – М., 2001. – С. 69–77.

² Каландаров Т. С. Памирские мигранты-исмаилиты в России. Исследования по прикладной и неотложной этнологии ИЭРАН. – М., 2005. – С. 8–10; Бушков В. И., Микульский Д. В. История гражданской войны в Таджикистане. – М., 1996.

³ Брусина О. И. Мигранты из Средней Азии в России: этапы и причины переезда, социальные типы, организации диаспор // Вестник Евразии. – М., 2008. – № 2 (40). – С. 67–70.

⁴ Садовская Е. Ю. Миграция в Казахстане на рубеже XXI века: основные тенденции и перспективы. – Алма-Ата, 2001. – С. 14.

⁵ Див. докладніше: Брусина О. И. Мигранты... – С. 75–92.

⁶ За повідомленням високопоставленого чиновника Абхазії. Польовий щоденник № 2, жовтень 2009 року.

⁷ З бесіди з чиновником Служби зайнятості Міністерства праці та соцзабезпечення Абхазії. Польовий щоденник № 2, жовтень 2009 року.

⁸ Зі слів голови Стратегічної ради

Абхазії О. Н. Доменія. Польовий щоденник № 2, жовтень 2009 року.

⁹ Польовий запис із передмість м. Сочі. Польовий щоденник № 1, квітень 2009 року.

¹⁰ Польовий запис у Щолковському р-ні Ставропольського краю. Польовий щоденник № 1, жовтень 2007 року.

¹¹ Див. про клани: Кадыров Ш. Элитные кланы. Штрихи к портретам. – М., 2009. – С. 3–86.

Переклад Василя Балущка